Рішення
разової спеціалізованої вченої ради
про присудження ступеня доктора філософії

Здобувач ступеня доктора філософії **Крапивін Євген Олексійович**, 1994 року народження, громадянин України, освіта вища: закінчив у 2021 році Київський національний університет імені Тараса Шевченка за спеціальністю «Право». Виконав акредитовану освітньо-кваліфікаційну програму «Право».

Разова спеціалізована вчена рада, утворена наказом в.о ректора Київського національного університету імені Тараса Шевченка № 239-34 від 11 травня 2026 року, у складі:

Голови разової спеціалізованої вченої ради	**Тараса ДІДИЧА,** доктора юридичних наук, професора, завідувача кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Рецензентів	**Геннадія ДУБОВА**, кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
	Ольги БОГДАН, кандидата юридичних наук, доцентки кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Офіційних опонентів	**Наталії ПАРХОМЕНКО,** доктора юридичних наук, професорки, завідувачки відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України.
	Романа ЛУЦЬКОГО, доктора юридичних наук, професора, директора Науково-дослідного інституту імені Академіка Івана Луцького «Університету Короля Данила».

На засіданні «25» червня 2026 року прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» **Крапивіну Євгену Олексійовичу** на підставі публічного захисту дисертації «Основні засади юридичного позитивізму у сучасних доктринах Великої Британії та США» за спеціальністю 081 «Право».

Дисертацію виконано на кафедрі теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України, м. Київ.

Науковий керівник — **Борис МАЛИШЕВ,** доктор юридичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Дисертацію подано у вигляді спеціально підготовленого рукопису українською мовою, що повністю відповідає вимогам пункту 6 «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року № 44 (зі змінами) та містить нові науково-обґрунтовані результати, а саме:

Уперше:

Виокремлено основні засади сучасного юридичного позитивізму у Великій Британії та США (англо-американського юридичного позитивізму), а також тенденції щодо подальшого розвитку цього типу праворозуміння.

Впроваджено періодизацію всього англо-американського юридичного позитивізму, і виділено такі періоди: 1) докласичний (Томас Гоббс, Джеремі Бентам), 2) класичний (Джон Остін), 3) сучасний (Герберт Гарт, Джозеф Раз) та 4) надсучасний (Кеннет Хімма, Скотт Шапіро та ін.).

Досліджено класифікаційні ознаки розмежування різних течій англо-американського юридичного позитивізму: інклюзивного та ексклюзивного позитивізму – тез про соціальну природу права (поділ залежно від того чи крім соціального походження права (суспільної домовленості) має бути безумовно дотримана правова процедура створення права чи ні), тез про відокремлення/відокремлюваність норм права від норм моралі (поділ залежно від того включається мораль в поняття права чи ні).

Обґрунтовано центральне місце тези про відокремлення права і моралі в теоріях англо-американського юридичного позитивізму шляхом аналізу різних поглядів на необхідність моральної оцінки чинного права: якщо для природно-правових теорій мова йде про універсальні моральні норми, що запобігають свавіллю влади шляхом ухвалення аморальних норм права, то англо-американські юридичні позитивісти скептично налаштовані до моральних норм, які не є універсальними і можуть використовуватись з тією ж метою.

Проаналізовано суть концепцій права сучасних та надсучасних англо-американських юридичних позитивістів за трьома ключовими ознаками: 1) взаємозв'язок моралі і права; 2) поняття права (соціальна природа права та підстави його визнання суспільством); 3) роль державного примусу в праві (причини підкорення людьми нормам права як наслідок дієвості права відповідно до правил нормативності).

Обґрунтовано ключові відмінності сучасного і надсучасного англо-американського юридичного позитивізму від його класичної версії – наказової (командної) теорії Дж. Остіна, а саме: 1) визнання норм-принципів поряд з нормами-правилами; 2) можливість застосування суддею позанормативних джерел права (насамперед моралі) в окремих критичних для життя і свободи людини випадках; 3) розширення ролі державного примусу до заохочувальних норм, а не лише фізичного державного примусу; 4) підкреслення ролі авторитету права та соціальної практики суб'єктів правозастосування в підставах підкорення суспільства права (легітимації).

Введено у вітчизняний науковий обіг ключові терміни і назви концептів сучасних і надсучасних теорій англо-американських юридичних позитивістів, роботи яких не перекладено українською мовою (Дж. Раз, К. Хімма, С. Шапіро), а також пояснено історико-філософські та термінологічні проблеми українського перекладу Н. Комарової 1998 року засадничої для цього типу праворозуміння праці Г. Гарта «Концепція права» (The Concept of Law).

Проаналізовано ключові ідеї ексклюзивного юридичного позитивіста Дж. Раза, який розглядав право як систему керівних норм і рішень, яка претендує на вищу юридичну силу у певному суспільстві, а оскільки вона є ефективною, то й користується такою ж ефективною владою в суспільстві, зокрема авторитетність права як підставу його нормативності.

Проаналізовано ключові ідеї англо-американських юридичних позитивістів надсучасного періоду – «планувальну теорію» С. Шапіро та концепцію державного примусу в праві К. Хімми, зокрема наведено критичні аргументи щодо слабких місць цих теорій.

Обґрунтовано невід'ємне місце державного примусу у визначенні природи права шляхом критичного осмислення ідей соціальної ефективності права (авторитету права) як підстави його нормативності (підкорення людей праву), висловлених англо-американськими юридичними позитивістами, які намагались усунути державний примус з поняття права.

Проаналізовано ключові аргументи прихильників англо-американської природно-правової теорії (Р. Дворкін, Л. Фуллер, Дж. Фінніс) та непозитивістських теорій (Р. Алексі) стосовно обмеженого погляду юридичних позитивістів на мораль, яка є невід'ємною складовою права з огляду на наявність універсального характеру для всіх суспільств, а також того, що будь-які форми сучасного юридичного позитивізму все одно не можуть запобігти відвертому свавіллю влади в авторитарних та тоталітарних режимах.

Запропоновано методику пошуку ознак праворозуміння у рішеннях Конституційного Суду України та Верховного Суду для з'ясування стратегій подолання складних справ (hard cases) українськими суддями, рішення яких утворюють квазіпрецедент для судів нижчих інстанцій та ширшого кола суб'єктів правозастосування, яка полягає в ідентифікації ознак праворозуміння, стратегії їх застосування в рішенні, аналізі позицій, викладених в окремих думках суддів.

Встановлено, що в мотивувальних частинах рішень Верховного Суду та Конституційного Суду України за замовчуванням присутні ознаки позитивістського праворозуміння, а у разі нечіткості правового регулювання або нестандартності справи в рішенні можуть наводитися аргументи із природно-правової традиції. У випадках подолання колізій, застосування аналогії, звернення до принципів права може мати місце як позитивістський чи природно-правовий, так і соціологічний підходи до розуміння права.

Удосконалено:

Наукову класифікацію напрямів англо-американського юридичного

позитивізму як типу праворозуміння, зокрема їх співвідношення з непозитивістськими типами праворозуміння на прикладі англо-американських теоретиків та філософів права.

Розуміння філософсько-правового підґрунтя англо-американського юридичного позитивізму докласичного і класичного періодів шляхом демонстрації генези розвитку ідей суверена і суверенітету, утилітаризму, поділу права на чинне та ідеальне в працях філософів Нового Часу.

Розуміння впливу аналітичної філософії на англо-американський юридичний позитивізм сучасного і надсучасного періодів, що зумовлює зосередження на мовних аспектах права та застостосування сучасних методів аналітичної філософії (мисленнєві експерименти, модальні судження множинних світів тощо).

Розуміння різниці між підставами нормативності права Г. Гарта (правило визнання) і Г. Кельзена (засаднича норма). Якщо Г. Кельзен звертається до метафізичних джерел права в обґрунтуванні свого аналітичного (нормативного) правила визнання, то Г. Гарт пропонує визнати соціальну практику суб'єктів правозастосування у виді застосування норм права як підставу підкорення людьми праву. Соціальна поведінка суб'єкта правозастосування видається більш переконливою, аніж апріорі існуюча в кожному суспільстві Конституція (писана або неписана).

Критичні аргументи щодо позицій сучасного англо-американського юридичного позитивізму як з середини цієї правової традиції (наприклад, К. Хімма зсередини цієї теорії критикує заперечення Дж. Разом центральної ролі державного примусу в понятті права), так і непозитивістських підходів до праворозуміння, насамперед природно-правового (Л. Фуллер, Дж. Фінніс, Р. Дворкін, які вважають право не цілісною системою, що нездатна запобігти свавіллю державної влади без моральної оцінки чинного права) та інших (Р. Алексі, який пропонує вийти за межі дихотомії позитивізмі-природне право, прийнявши дуальну природу права, що близька до інклюзивного англо-американського юридичного позитивізму).

Практичне значення одержаних результатів.

Висновки та пропозиції, обґрунтовані в роботі, можуть бути застосовані:

У науково-дослідній роботі – для подальшого розвитку теоретико-правових аспектів дослідження проблеми праворозуміння, зокрема юридичного позитивізму (нормативізму).

У законотворчій діяльності — при вдосконаленні положень чинного законодавства України, що стосуються механізмів застосування квазіпрецедентних рішень вищих судів (Верховного Суду і Конституційного Суду України), рішення (правові позиції) яких є обов'язковими для всіх суб'єктів правозастосування.

У правозастосовній діяльності — з метою розв'язання виключних правових проблем, що постають перед «судами права», а саме Верховним Судом і Конституційним Судом України.

У викладацькій діяльності — у процесі проведення навчальних занять та підготовки навчально-методичних матеріалів та підручників з дисциплін «Теорія права», «Філософія права», «Проблеми правоутворення та правозастосування в Україні», спеціальних курсів з вивчення проблеми праворозуміння, підходів до визначення природи права, дослідження способів тлумачення права, розв'язання виключних правових проблем тощо.

Таким чином, результати дослідження мають важливе теоретичне та практичне значення для розвитку правової науки, судової практики та розв'язання

виключних правових проблем у складних справах в цілому.

Здобувач має 8 наукових праць, серед них 5 статей у фахових виданнях України (категорія «Б») і 3 наукові тези у збірниках матеріалів науково-теоретичних та науково-практичних конференцій, що засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Крапивін Є.О. Основні ідеї праворозуміння Дж. Раза. Юридичний науковий електронний журнал. №8. 2023. С. 16-20. URL: https://lsej.org.ua/8_2023/1.pdf

2. Крапивін Є.О. Відмінність «інклюзивного» та «ексклюзивного» юридичного позитивізму в сучасній англо-американській юридичній науці. Юридичний науковий електронний журнал. №4. 2024. С. 42-46. URL: https://www.lsej.org.ua/4_2024/7.pdf

3. Крапивін Є.О., Малишев Б.В. Роль «правила визнання» Г. Гарта у сучасному англо-американському юридичному позитивізмі. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. №84. 2024. С. 78-82. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/12.pdf

4. Крапивін Є.О., Малишев Б.В. Роль примусу в праві (аналіз ідей Кеннета Хімми). Юридичний науковий електронний журнал. №12. 2024. С. 42-45. URL: https://lsej.org.ua/12_2024/9.pdf

5. Крапивін Є.О. Англо-американський юридичний позитивізм: періодизація, класифікація, автори та ключові ідеї. Аналітично-порівняльне правознавство. №6. Ч. 1. 2025. С. 86-91. URL: https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2025/12/15.pdf

У дискусії взяли участь голова, рецензенти, офіційні опоненти та висловили зауваження:

Тарас ДІДИЧ, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Оцінка позитивна без зауважень.

Геннадій ДУБОВ, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Оцінка позитивна із зауваженнями:

1. У дослідженні такого обсягу та рівня складності чітке окреслення дослідницької оптики автора є критично важливим. Однак саме в цьому аспекті дисертація має певні недоліки. Тема праворозуміння є надзвичайно широкою, щороку у світі публікуються сотні робіт з англо-американської теорії права, тому без жорсткого фокусування опанувати цей масив практично неможливо. Разом з тим, взаємозв'язок методологічних підходів, викладених у розділі 1.1 та розділі 3.1, хоча й проголошений, потребує суттєвого посилення та більшої експліцитності.

2. Автор аналізує позиції ключових теоретиків крізь призму трьох центральних тез (тези про соціальні джерела права, тези про відокремлюваність права і моралі та тези щодо примусової природи права) і намагається застосувати ту саму рамку до судової практики Верховного Суду та Конституційного Суду України. Проте, цей взаємозв'язок виглядає недостатньо чітко визначеним і недостатньо обґрунтованим. Зокрема, не завжди переконливо показано, чому саме ці три тези були обрані як універсальний методологічний інструмент, а не інші можливі критерії. Кореляція між

теоретичним і емпіричним блоками іноді носить дещо механічний характер і потребує глибшого теоретичного обгрунтування.

3. Враховуючи принцип «суд знає право» (iura novit curia), пошук «зачіпок» у судовій практиці є вкрай непростим завданням, і в дисертації не завжди вдається продемонструвати достатню переконливість таких інтерпретацій. Подекуди вони виглядають дещо натягнутими. У зв'язку з цим запропонований методологічний інструментарій, попри його евристичний потенціал, потребує більш ретельної розробки, чіткішого викладу та посиленого теоретичного підкріплення.

4. Стосовно тезаурусу (Додатку №1), то варто було б розширити цей додаток шляхом: пояснення мотивів вибору тих чи інших стратегій; співставлення запропонованих варіантів зі слабшими (альтернативними) перекладами; фіксації хибних або поверхневих перекладацьких підходів, що траплялися в попередніх спробах ознайомлення української науки з англо-американською теорією права. Така робота суттєво підвищила б наукову цінність тезаурусу.

Ольга БОГДАН, кандидат юридичних наук, доцентка кафедри теорії та історії права та держави Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Оцінка позитивна із зауваженнями:

1. У дисертації недостатньо чітко розкрито поняття «аналітична філософія права» стосовно сучасного етапу юридичного позитивізму. Зокрема, не в повній мірі обгрунтовано вплив ідей Л. Вітгенштайна, Дж. Остіна та інших мислителів-аналітиків. Залишається неясним, чи йдеться саме про аналітичну філософію права як особливий напрям, чи про застосування аналітичних методів у праві. Чітке окреслення меж досліджуваного явища є необхідним для його належного осмислення.

2. Розділ 3 дисертації, присвячений практичному застосуванню ідей англо-американських позитивістів, потребує поглиблення. Дисертант констатує переважання позитивістського підходу в практиці Конституційного Суду України та Верховного Суду, однак недостатньо зупиняється на проблемах, які такий підхід породжує у перехідному суспільстві. Надмірний формалізм в умовах нестабільної правової системи може перетворитися на інструмент легітимізації формально чинних, але сутнісно несправедливих норм. Аналіз відповідних справ надав би роботі більшої прикладної цінності.

3. Застосування ідей сучасних сучасних англо-американських юридичних позитивістів до справ, пов'язаних із захистом прав і свобод людини, суттєво підсилило б практичне значення дослідження. Доцільно присвятити окремий структурний елемент аналізу тих рішень Конституційного Суду України та Верховного Суду, де позитивістський підхід вступав у суперечність із принципами справедливості.

Наталія ПАРХОМЕНКО, доктор юридичних наук, професор, завідувачка відділу теорії держави і права Інституту держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. Оцінка позитивна із зауваженнями:

1. Як наголошується автором у основних положеннях та висновках дисертаційного дослідження юридичний позитивізм є домінуючим підходом у сучасних доктринах Великої Британії та США. Втім, на наше переконання, така категоричність потребує певної доказової бази, в тому числі проведення емпіричних

досліджень теоретичного та прикладного характеру, які б дали змогу підтвердити або спростувати дану гіпотезу. При цьому також важливо почути аргументацію автора на користь поєднання американської та британської правової традиції, які попри певні спільні риси мають також суттєві відмінності, в тому числі і щодо осмислення сутності та змісту сучасного права та його призначення.

2. Доволі дискусійним видається підхід дисертанта щодо класифікації юридичного позитивізму. Зокрема, як відомо класифікація - це система розподілу предметів, явищ або понять на класи, групи тощо за спільн и-ми ознаками та властивостями як критеріями класифікації, на підставі яких можливе його об'єднання в певні класифікаційні групи, визначення як спільних, так і відмінних ознак кожної з них. Важливим при цьому є дотримання правил класифікації, а саме того, що при діленні певного явища на групи має застосовуватися одна основа. Тому, пояснення потребує класифікація англо-американського позитивізму одночасно на докласичний та класичний і в той же час на сучасний і надсучасний, адже, не зрозумілим видається сенс, який вкладається автором у слова «класичний» та «сучасний». Важливим також є пояснення автора щодо поєднання т.зв. класичних періодів із хронологією розвитку вчення про юридичний позитивізм одночасно у двох країнах. Зокрема, у підрозділі 1.2 автор стверджує, що «Англо-американський юридичний позитивізм складається з чотирьох ключових етапів: 1) «докласичного»: формування філософського підґрунтя юридичного позитивізму - англо-американський юридичний позитивізм спирається на філософсько-правові погляди Т. Гоббса (державна влада) [147, P. 76], Д. Г'юма (епістемічні засади позитивізму - поділ на чинне право та бажане право) [150, P. 469-470], Дж. Бентама (утилітаризм), Ж. Бодена (суверенна влада) та інших [195, P. 30]; 2) «класичного» (системне формування юридичного позитивізму - «командна/наказова» теорія Дж. Остіна [102], відповідно до якої «право є наказом суверена, забезпеченим санкцією (державним примусом)»); 3) «сучасного» (починаючи з аналітичної філософії Г. Гарта та Дж. Раза і до початку 1990х років); 4) «надсучасного» (юридичний і філософський - Дж. Постема, М. Крамер, К. Хімма, С. Шапіро та ін. (середина 1990х років) – намагання сформувати нову програму, а не має хронологічний характер. При чому якщо перші етапи – «докласичний» і «класичний» є географічно суто англійським, то починаючи з Г. Гарта відбувається значний вплив на американську юриспруденцію, що дозволяє називати його вже англо-американським.» (стор. 55-56). Окрім того, потребує додаткового обґрунтування використання термінів «сучасний» та «надсучасний» для позначення етапів, які мали місце у XX столітті загалом та особливо терміну «надсучасний» з огляду на існуючу в теорії та філософії права сталу термінологію.

3. Узагальнюючи результати дисертаційного дослідження, дисертант стверджує, що «Англо-американський юридичний позитивізм піддається критиці за моральну нейтральність, яка дозволяє легітимізувати диктаторські та тоталітарні державні режими (на кшталт «нацистського права» у XX ст.), ігноруючи зв'язок права з етичними принципами та справедливістю» (стор. 187) При цьому виникає запитання, чи можна розглядати юридичний позитивізм як загальне вчення чи будь-яку іншу концепцію праворозуміння в якості інструменту легіматизації чи делегітимації тих чи інших державних режимів.

4. Аналізуючи вітчизняну судову практику дисертант приходить до висновку, що «судді за замовчуванням мають справу з чинним законодавством, - і якщо вони згодні з його змістом (не оцінюють його з позиції моралі або інших критеріїв), то за замовчуванням можна вважати мотивувальні частини їх рішень побудованими на ідеях юридичного позитивізму». (Стор. 189). У зв'язку з цим виникає запитання, чи можна автоматично вважати рішення суду позитивістським, лише тому, що суд

застосував чинне законодавство? Адже, як відомо, правотворчий процес у демократичній державі відбувається відповідно до принципів права, зокрема і верховенства права. Відповідно і чинне законодавство апріорі має відповідати цим принципам. Окрім того, відповідно до принципу розподілу влади суди не тлумачать чинне законодавство щодо «згоди» або «незгоди» з його змістом.

5. З огляду на важливість прикладного аспекту представленого дисертаційного дослідження для розвитку вітчизняного праворозуміння та практики правозастосування, було б корисним концептування методики пошуку ознак праворозуміння у рішеннях Конституційного Суду України та Верховного Суду принаймні у загальних висновках.

Роман ЛУЦЬКИЙ, доктор юридичних наук, професор, директор Науково-дослідного інституту імені Академіка Івана Луцького «Університету Короля Данила». Оцінка позитивна із зауваженнями:

1. Об'єктом дисертаційного дослідження визначено англо-американський юридичний позитивізм як тип праворозуміння. Такий підхід є теоретично виправданим, однак у межах роботи він видається надто широким, оскільки охоплює значний обсяг різнорідних питань - від історичної еволюції доктрини до її практичного застосування в українській судовій практиці. Це певною мірою ускладнює концентрацію дослідження на одній ключовій науковій проблемі.

2. У дисертації одночасно аналізуються історичні, філософсько-правові, лінгвістичні, доктринальні та практико-прикладні аспекти англо-американського юридичного позитивізму. Така багатовекторність, без належного методологічного поєднання всіх зазначених напрямів, створює враження певної фрагментарності викладу та послаблює цілісність авторської концепції.

3. Дисертант охоплює широкий спектр питань: еволюцію юридичного позитивізму, його філософські засади, проблеми перекладу термінології, критику сучасних позитивістських доктрин, а також прояви відповідних ідей у практиці Конституційного Суду України та Верховного Суду. Водночас доцільним було б чіткіше визначити, який саме аспект є центральним для дисертації - теоретична еволюція доктрини чи її рецепція в українському правовому просторі.

4. Заявлена проблематика за своїм змістом могла б стати основою для кількох самостійних дисертаційних досліджень, зокрема окремо щодо історії англо-американського позитивізму, окремо щодо його сучасних доктринальних модифікацій, а також окремо щодо впливу позитивістської методології на українську судову практику. У зв'язку з цим у роботі подекуди відчувається переобтяження матеріалом.

5. Об'єкт дослідження міг бути окреслений більш конкретно - наприклад, як теоретико-правова еволюція англо-американського юридичного позитивізму або як методологічні особливості його рецепції в українській правовій науці та судовій практиці. Така конкретизація дозволила б посилити логічну цілісність дисертації, уникнути надмірної розпорошеності змісту та забезпечити глибший аналіз обраної проблематики.

Результати відкритого голосування:

«За» - 5 членів ради;
«Проти» - 0 членів ради.

На підставі результатів відкритого голосування разова спеціалізована вчена рада присуджує **Крапивіну Євгену Олексійовичу** ступінь доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за спеціальністю 081 «Право».

Відеозапис трансляції захисту дисертації додається.

Голова разової
спеціалізованої вченої ради
доктор юридичних наук,
професор **Тарас ДІДИЧ**

Підпис засвідчую
Вчений секретар НАУ
КАРАУЛЬНА Н.В.
26.06.25

